

Людмила Шелестова,
ORCID ID 0000-0002-6057-8070

м. Київ

УДК 37.015.31

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРАКТИЦІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті здійснено кількісно-якісний аналіз емпіричних даних, отриманих за допомогою методу опитування. З'ясовано розуміння педагогами сутності поняття «творчі здібності», рівень усвідомлення ними завдань щодо творчого розвитку старшокласників в умовах профільного навчання, а також рівень реалізації ними цих завдань у власній практичній діяльності та приділення спеціальної уваги розвитку творчого потенціалу учнів. Виявлено особливості видів творчих завдань, які найчастіше використовують у педагогічній практиці для розвитку творчих здібностей учнів. Проаналізовано та узагальнено результати опитування щодо використання педагогами технологій для розвитку творчих здібностей учнів, організаційних форм, кількості часу на уроці, що використовують педагоги для досягнення цих цілей.

Ключові слова: творчі здібності, старшокласники, профільне навчання, педагогічні технології.

В умовах економічних і соціальних змін, що відбуваються в нашій державі, актуалізованою є потреба в особистостях, які мають не лише міцні знання, а й здатні самостійно, нестандартно, творчо розв'язувати проблеми, виходити за межі нормативної діяльності, здійснювати інноваційні процеси. З огляду на це, пріоритетом сучасної освіти є розвиток і саморозвиток особистості, зокрема розвиток її творчого потенціалу.

Предметом нашого дослідження є педагогічні технології розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання. Дослідження було розпочато зі збору емпіричних даних щодо розвитку творчих здібностей означених вище суб'єктів освітнього процесу. Метою статті є кількісно-якісний аналіз отриманих емпіричних даних і визначення стану реалізації проблеми розвитку творчих здібностей старшокласників у практиці профільного навчання.

Розробляючи діагностичний інструментарій, ми зосередилися на тому, що вчителям належить визначальна роль у формуванні та розвитку особистості. Від їхнього професійного рівня залежать результати освітньої діяльності та рівень розвитку творчих здібностей учнів зокрема. Цим зумовлена необхідність здійснити опитування вчителів закладів освіти за допомогою анкетування.

Анкети для вчителів містили запитання щодо: сутності творчих здібностей; рівня усвідомлення ними завдань щодо розвитку старшокласників в умовах профільного навчання; рівня реалізації завдань у власній практичній діяльності та приділення спеціальної уваги розвитку творчого потенціалу учнів; готовності до власного творчого розвитку. В опитуванні брали участь 70 вчителів ліцеїв міст Рівне, Піратин Полтавської області та міста Біла Церква Київської області.

Серед важливих результатів освітньої діяльності учителі називають сформовані загальні та предметні компетентності, розвинені творчі здібності учнів. Серед інших результатів потрібно назвати також широку обізнаність учнів з різних навчальних предметів, розвинене теоретичне мислення, сформовані моральні якості. Результати опитування показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Позиція вчителів щодо результатів освітньої діяльності

Результати освітньої діяльності	Фактична кількість	Кількість (у %)
Сформовані предметні та загальні компетентності	51	72,86
Розвинені творчі здібності учнів	47	67,14
Широка обізнаність учнів з різних навчальних предметів	15	21,43
Розвинене теоретичне мислення	6	8,57
Сформовані моральні якості учнів	2	2,86

Оскільки освітній процес передбачає єдність навчальних, розвивальних і виховних впливів на особистість, логічно припустити, що важливими мають бути навчальні, розвивальні та виховні результати. Проте помітним є дисбаланс у розумінні вчителями результатів освітньої діяльності на користь навчальних і розвивальних результатів (табл. 1).

Щодо розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання, то більшість респондентів усвідомлюють важливість цього напрямку діяльності. Це підтверджується також тим, що всі респонденти зазначили, що приділяють спеціальну увагу розвитку творчих здібностей учнів в освітньому процесі. Серед мотивів зазначеної професійної позиції опитані вчителі називають такі: творчі здібності кожної особистості важливі для *соціально-економічного розвитку* нашої країни та людства загалом, що потребує від неї здатності орієнтуватися в умовах нових ситуацій, розв'язувати нові проблеми, приймати нестандартні рішення; *розвинені творчі здібності* є запорукою успішного особистісного розвитку; творчі здібності допомагають успішно навчатися й *отримувати предметні компетентності*; розвиток творчих здібностей цікавий учителям і учням; без постійної наполегливої праці розвиток творчих здібностей неможливий, тому цьому необхідно постійно приділяти увагу. Результати подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Мотиви вчителів щодо розвитку творчих здібностей учнів

Мотиви вчителів	Фактична кількість	Кількість (у %)
Творча особистість впливає на соціально-економічний розвиток суспільства, сприяє прогресу людства	25	35,71
Розвинені творчі здібності є запорукою успішного особистісного розвитку	14	20
Творчі здібності допомагають успішно навчатися та отримувати предметні компетентності	12	17,14
Розвиток творчих здібностей цікавий учителям і учням	7	10
Без постійної наполегливої праці розвиток творчих здібностей неможливий, тому цьому необхідно постійно приділяти увагу	4	5,71
Не пояснили своєї позиції	10	14,3

Проте подані результати вступають у суперечність з отриманою інформацією щодо частотності залучення учнів до виконання творчих завдань – важливого засобу розвитку творчих здібностей. Ці результати подано в таблиці 3.

Про недостатнє приділення уваги розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання свідчить інформація про кількість часу на занятті, що вчитель витрачає на створення творчих ситуацій (табл. 4). Так, майже третина опитаних учителів виділяють на занятті не більше 4,5 хв, а ще третина – не більше 9 хв для розвитку творчого потенціалу особистості. Цього, звісно, недостатньо, що негативно впливає на ефективність цього процесу.

Таблиця 3

Частотність виконання учнями творчих завдань

Частотність залучення учнів до творчості	Фактична кількість	Кількість (у %)
У кожній темі	38	54,29
На кожному занятті	24	34,3
Залучаю зрідка	5	7,14
Під час проведення виховних заходів	1	1,43
Без відповіді	2	2,86

Таблиця 4

Кількість часу (у %), що витрачає вчитель для створення творчих ситуацій на занятті

Час (у %), що витрачає вчитель для створення творчих ситуацій на уроці	Фактична кількість	Кількість (у %)
1–10 (до 4,5 хв)	24	34,3
11–20 (до 9 хв)	28	40
21–30 (до 13,5 хв)	12	17,4
Залежно від теми	5	7,14
Без відповіді	1	1,43

Очевидно, що декларування вчителями «розвинених творчих здібностей» як більш важливого результату освітньої діяльності (майже 70 % респондентів), ще не гарантує приділення ними спеціальної систематичної уваги для досягнення зазначеного результату.

Нами також було з'ясовувано причини недостатнього приділення уваги розвитку творчих здібностей учнів під час освітньої діяльності. Результати цієї проблеми показано в таблиці 5.

Таблиця 5

Причини, що заважають розвивати творчі здібності учнів

Причини	Фактична кількість	Кількість (у %)
Загальна перевантаженість учнів кількістю предметів	47	67,1
Необхідність підготовки учнів, передусім, до ДПА і ЗНО	26	37,1
Нестача часу на занятті	21	30
Необхідність забезпечити опанування учнями, насамперед, знаннями та відповідними предметними компетентностями	20	28,6
Нестача часу для підготовки	7	10
Недостатня кількість годин для вивчення предмета	1	1,43
Брак різних матеріалів	1	1,43
Відсутність однодумців	1	1,43
Емоційне вигорання	1	1,43
Ніщо не заважає	5	7,14
Без відповіді	6	8,57

Наступним питанням, що нас цікавило, було розуміння вчителями сутності поняття «творчі здібності». Результати цього опитування подано в таблиці 6.

Розуміння вчителями сутності поняття «творчі здібності»

Творчі здібності – це...	Фактична кількість	Кількість (у %)
Комплекс якостей, що дає змогу створювати новий творчий продукт, висувати продуктивні прогресивні ідеї та реалізовувати їх, знаходити нестандартні рішення проблемних ситуацій, критично мислити	51	72,9
Одна із перерахованих якостей (творчі уява, мислення; здатність відчувати нове, прагнення до краси, допитливість, гнучкість мислення, образне мислення, вміння самостійно осмислити події та явища, оцінювати їх; вміння творчо використовувати отримані знання та успішно конструювати власне життя, бути активним членом соціуму)	13	18,6
Особистісні якості, що виявляються в різних видах діяльності та забезпечують успіх їх виконання	5	7,14
Особистісні властивості, що забезпечують результативність освітньої діяльності; здатність та вміння навчатися та самовиражатися	4	5,72
Без відповіді	5	7,14

Таким чином, більшість респондентів засвідчила розуміння сутності поняття «творчі здібності» як комплексу якостей особистості, що забезпечують: успішність виконання творчої діяльності в будь-якій сфері; реорганізацію власного досвіду та створення на його засадах нових комбінацій; перетворення природної чи соціальної дійсності з метою отримання оригінального творчого продукту; конструктивне перетворення інформації й отримання інноваційних результатів, суб'єктивно та об'єктивно значущих [2; 3].

Згідно з результатами опитування, серед компонентів творчих здібностей, виділених В. Андрєєвим [1], учителі приділяють увагу розвитку всіх компонентів творчих здібностей, а саме: інтелектуально-евристичних (креативності); інтелектуально-логічних, самоорганізаційних, комунікативних та естетичних, мотиваційно-творчої активності (табл. 7).

Таблиця 7

Компоненти творчих здібностей учнів, розвитку яких приділяють увагу вчителі

Компоненти творчих здібностей	Фактична кількість	Кількість (у %)
<i>Інтелектуально-евристичні здібності</i> (здатність генерувати ідеї та фантазувати; вміння бачити протиріччя, проблеми; гнучкість мислення, здібність відмовитися від нав'язливої ідеї; здатність самостійно переносити знання та вміння у нові ситуації; критичність мислення, здатність висловлювати оцінювальні судження; незалежність суджень)	55	78,6
<i>Мотиваційно-творча активність</i> (допитливість; прагнення до творчих досягнень та самоосвіти)	52	74,3
<i>Інтелектуально-логічні здібності</i> (вміння аналізувати і порівнювати; виділяти головне; описувати явища і процеси; давати визначення; доводити й обґрунтовувати; систематизувати й класифікувати)	46	65,7
<i>Самоорганізаційні здібності</i> (цілеспрямованість; здатність до планування та самоорганізації; самоконтролю; коригування власних дій)	44	62,9
<i>Естетичні здібності</i> (вміння бачити красиве у світі; прагнення до створення естетичного продукту)	17	24,3

У процесі дослідження ми також прагнули з'ясувати, які типи творчих завдань учителя частіше пропонують виконувати учням з метою розвитку творчих здібностей. Відповідно до аналізу отриманих під час опитування даних, було виявлено, що найчастіше учні виконують дослідні завдання, завдання на виявлення суперечностей і проблем, комунікативно-творчі та логічні завдання. Рідше учні долучаються до виконання завдань на прогнозування, з некоректно поданою інформацією, рецензування або до розробки алгоритмічних процедур. Ще рідше вони виконують завдання на оптимізацію та управління діяльністю. Серед респондентів були такі, які не змогли відповісти (табл. 8).

Таблиця 8

Використовувані вчителями типи творчих завдань

Типи завдань	Фактична кількість	Кількість (у %)
Дослідні	48	68,6
На виявлення суперечностей і проблем	44	62,9
Комунікативно-творчі	43	61,4
Логічні	39	55,7
На прогнозування	24	34,3
Із некоректно поданою інформацією, що необхідно скоригувати	15	21,4
На рецензування	15	21,4
На розробку алгоритмічних процедур	14	20
На оптимізацію	9	12,9
На управління діяльністю	5	7,14
Без відповіді	2	2,86

Відповідно до особливостей різних типів завдань та їх можливостей у розвитку певних здібностей [1], можна констатувати, що в процесі виконання завдань учні переважно здійснюють такі розумові операції: порівняння, аналіз і синтез, абстрагування та конкретизація, узагальнення та систематизація, встановлюють зв'язки і відношення між предметами, явищами, фактами дійсності. Тобто завдання зорієнтовані на виявлення та розвиток інтелектуально-логічних здібностей – одного зі складників творчих здібностей. Значно менше завдань запропоновано для виявлення й розвитку інтелектуально-евристичних здібностей учнів і креативності.

Отримані результати опитування з цього питання суперечать результатам опитування щодо того, які саме компоненти творчих здібностей учителя розвивають в учнів. Згідно з опитуванням (табл. 7), більшість респондентів розвиває всі компоненти. Проте постає питання: «У який спосіб вони це роблять, адже переважно в освітньому процесі використовують завдання, що більше розвивають інтелектуально-логічні здібності?»

Незважаючи на те, що творчі завдання можна використовувати на будь-якому етапі уроку, респонденти частіше роблять це на етапі практичного застосування, значно рідше – на етапі осмислення нових знань і на етапі повторення й узагальнення раніше отриманих знань, що відображено в таблиці 9.

Таблиця 9

Етапи заняття, на яких використовуються творчі завдання

Етап	Фактична кількість	Кількість (у %)
Практичне застосування нових знань	58	82,9
Осмислення нових знань	26	37,1
Повторення та узагальнення отриманих знань	26	37,1

Також ми з'ясували, які педагогічні технології використовують учителі для розвитку творчих здібностей в умовах профільного навчання. Виявилось, що популярною є проектна технологія. Значно рідше в освітньому процесі вчителі використовують метод мозкового штурму (евристичні питання), комунікативні технології, технологію проблемного навчання, дослідні технології та ігрові технології. Ще рідше для розвитку творчих здібностей використовують інтерактивні технології, технології розвитку критичного мислення, технологію розвивального навчання та колективні творчі справи (табл. 10).

Третина респондентів не конкретизували, як саме вони розвивають творчі здібності учнів, що ставить під сумнів відповіді на питання стосовно того, чи розвивають учителі творчі здібності своїх вихованців (див. табл. 7). Можливо вони недостатньо орієнтуються в наявних технологіях, тому не змогли відповісти на поставлене запитання.

Таблиця 10

Педагогічні технології, що використовують вчителі для розвитку творчих здібностей учнів

Назва технології	Фактична кількість	Кількість (у %)
Проектна	34	48,57
Комунікативна	16	22,86
Мозковий штурм (метод евристичних запитань)	16	22,86
Проблемного навчання	14	20
Дослідні	13	18,57
Ігрові	12	17,14
Інтерактивні	10	14,29
Розвитку критичного мислення	7	10
Розвивального навчання	6	8,57
Колективні творчі справи	3	4,28
Не відповіли на питання	25	35,7

Учителям було складно класифікувати технології, що сприяють розвитку окремих компонентів творчих здібностей. Майже половина опитаних (48,57 %) не змогла чітко диференціювати технології, що використовують для розвитку кожного з компонентів творчих здібностей.

Серед форм, сприятливих для розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання, доречні, на думку респондентів, такі: робота в невеликих групах по п'ять–сім осіб, індивідуальне виконання творчих завдань, виконання творчих завдань у парах. Значно менший вплив на розвиток творчого потенціалу особистості справляє колективне (в межах класу) виконання творчих завдань. Результати цього опитування подано у таблиці 11.

Таблиця 11

Організаційні форми, сприятливі для розвитку творчих здібностей

Організаційна форма	Фактична кількість	Кількість (у %)
Невеликі групи – п'ять–сім осіб	45	64,3
Індивідуальна робота	31	44,3
Робота в парах	30	42,9
Колективна (у межах класу) діяльність	12	17,1
Не відповіли на питання	2	2,86

У процесі опитування нами також було з'ясовано критерії, за якими вчителі оцінюють творчі роботи учнів: нестандартність, оригінальність, новизна; самостійність у вирішенні творчого завдання, логічність та обґрунтованість, рівень навчальних досягнень з предмета.

Окрім того, оцінюючи творчі здобутки учнів, учителі враховують критичність мислення, вміння відстоювати власну позицію та швидкість прийняття рішення, вміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, розвивати технічну досконалість продукту та простоту його використання. Серед опитаних учителів були такі, що не дали відповіді на питання (табл. 12).

Таблиця 12

Критерії оцінювання творчих робіт учнів

Критерії оцінювання	Фактична кількість	Кількість (у %)
Нестандартність, оригінальність, новизна	41	58,6
Самостійність	20	28,6
Логічність, обґрунтованість	14	20
Рівень навчальних досягнень з предмета	13	18,6
Критичність мислення, вміння відстоювати власну позицію	4	5,71
Швидкість прийняття рішення	4	5,71
Уміння презентувати результат і наводити приклади з власного життя	4	5,71
Уміння виявляти проблеми та розв'язувати їх	3	4,29
Технічна досконалість продукту та простота його використання	2	2,86
Без відповіді	8	11,4

На основі аналізу (табл. 12) отриманих даних можемо констатувати, що більшість опитаних учителів (87,2 %) адекватно підходять до оцінювання результатів творчої діяльності учнів. Оцінюючи творчі роботи, вони використовують не один, а декілька критеріїв.

Також анкета містила запитання «На заняттях з яких предметів найкраще розвивати творчі здібності учнів?» Відповідно до аналізу відповідей на нього, можна дійти висновку про розуміння респондентами можливостей кожного освітнього предмета в розвитку творчих здібностей учнів в умовах профільного навчання. Більшість респондентів вважає, що будь-який освітній предмет може слугувати базою для залучення дітей до творчості. Третина респондентів вважає, що найкраще це застосовувати на заняттях літератури; шоста частина респондентів вказує на суспільствознавчі предмети (історію та правознавство). Незначна частина респондентів також вказує на предмети природничого та математичного спрямування як на ті, що більше сприяють розвитку творчих здібностей. Існують також інші думки, серед яких: предмети естетичного спрямування та мова, технології, фізика й економіка. Деякі респонденти не визначилися. Результати подано в таблиці 13.

Таблиця 13

Можливості навчальних предметів у розвитку творчих здібностей учнів

Предмети	Фактична кількість	Кількість (у %)
Усі предмети	41	58,6
Література	16	30,04
Суспільствознавче спрямування (історія, правознавство)	9	15,71
Природниче спрямування (екологія, географія)	7	10
Математика, інформатика	7	10
Естетичне спрямування	6	8,57
Мова	6	8,57
Технології	4	5,71
Фізика	2	2,86
Економіка	1	1,43
Без відповіді	3	4,29

Прихильники точки зору, що всі предмети можна використовувати для творчого розвитку особистості, пояснюють таку позицію тим, що будь-яка наука надає можливості розвивати творчі здібності, де кожен із навчальних предметів своєрідно стимулює та розвиває їх, а творчий учитель знайде можливість розвивати творчі здібності учня під час вивчення будь-якого предмета. Прихильники точки зору, що творчі здібності необхідно розвивати на окремих предметах, аргументують, що кожен предмет має специфіку, гуманітарні предмети дають більше можливостей для залучення дітей до творчості, а предмети естетичного спрямування сприяють розвитку образного мислення. Третина опитаних учителів не змогли пояснити власної позиції (табл. 14).

Таблиця 14

**Позиція педагогів щодо використання різних предметів
для розвитку творчих здібностей учнів**

Позиція	Фактична кількість	Кількість (у %)
Будь-яка наука дає можливості розвивати творчі здібності, кожен предмет своєрідно стимулює та розвиває їх	26	37,13
Творчий учитель знайде можливість розвивати творчі здібності учня під час вивчення будь-якого предмета	7	10
Кожен предмет має специфіку	5	7,14
Гуманітарні предмети дають більше можливостей для залучення дітей до творчості	3	4,29
Предмети естетичного спрямування більше сприяють розвитку образного мислення	3	4,29
Без відповіді	24	34,3

Розвиток творчих здібностей учнів залежить від учителя, а також рівня його творчого потенціалу. Тому ми приділили увагу дослідженню їхньої готовності до власного творчого розвитку. Кількісно-якісний аналіз результатів опитування виявив, що переважно респонденти постійно підвищують професійний рівень, а дізнавшись про педагогічні інновації, вони намагаються застосувати їх у педагогічній практиці. Інша частина обдумує та переосмислює отриману інформацію та через певний час впроваджує їх до власної практичної діяльності. Серед респондентів не виявилось тих, хто не сприймає жодних інновацій і покладається лише на власний досвід. Результати цього опитування подано в таблиці 15.

Таблиця 15

Ставлення вчителів до педагогічних інновацій

Варіанти ставлень	Фактична кількість	Кількість (у %)
Дізнавшись про інновації, одразу застосовують у практичній діяльності	31	44,3
Дізнавшись про інновації, вивчають і через деякий час намагаються втілити у практику; аналізують можливі перешкоди; обдумують доцільність, перевіряють ефективність	43	61,4

Серед важливих мотивів, які спонукають до творчості у власній діяльності, вчителі називають власні прагнення до: професійного зростання та саморозвитку, інтерес до педагогічних інновацій, нових освітніх технологій і виховання; прагнення до високих результатів власного педагогічного досвіду; схильність до експериментально-дослідної діяльності та прагнення нею займатися; високий рівень розвитку власних творчих здібностей творчих здібностей і бажання його підвищити, розвиватися далі; бажання підвищувати творчий потенціал учнів (табл. 16).

Таблиця 16

Мотивація вчителів до творчого саморозвитку

Види мотивів	Фактична кількість	Кількість (у %)
Прагнення до професійного зростання і саморозвитку	45	64,3
Інтерес до педагогічних інновацій, нових технологій навчання та виховання	41	58,6
Прагнення до високих результатів власної діяльності	30	42,9
Схильність до експериментально-дослідної діяльності та прагнення нею займатися	19	27,1
Високий рівень розвитку власних творчих здібностей творчих здібностей і бажання його підвищити, розвиватися далі	11	15,7
Бажання підвищити творчий потенціал учнів	4	5,71

Більшість учителів зазначають, що існують бар'єри для власного творчого розвитку. Важливим чинником, що перешкоджає розвитку, вони називають рівень заробітної платні та соціально-побутові умови. Іншими бар'єрами для саморозвитку є такі: відсутність часу й умов для продовження самоосвіти та підвищення кваліфікації, морально-психологічний клімат у колективі, відсутність мотивації, вік, загальна перенасиченість шкільної програми. Респонденти вказують на те, що не мають таких бар'єрів. Лише четверта частина не бачить жодних перешкод для власного саморозвитку, а майже половина опитаних називають зовнішні чинники, які перешкоджають творчо розвиватися. Були вчителі, які не висловили власної позиції стосовно цього питання (табл. 17).

Таблиця 17

Бар'єри в педагогічній творчості

Види бар'єрів	Фактична кількість	Кількість (у %)
Рівень заробітної платні	16	22,9
Соціально-побутові умови	15	21,4
Відсутність часу	7	10
Відсутність умов для продовження самоосвіти та підвищення кваліфікації	3	4,29
Морально-психологічний клімат у колективі	2	2,86
Відсутність мотивації	1	1,43
Вік	1	1,43
Загальна перенасиченість шкільної програми	1	1,43
Немає бар'єрів	17	24,3
Без відповіді	16	22,9

На думку опитаних учителів (табл. 18), покращити ситуацію в освітньому процесі щодо розвитку творчого потенціалу можна за умови, якщо відбуватиметься спеціальне стимулювання їх до вияву творчих здібностей у процесі навчання, а також коли буде створено сприятливий мікроклімат у класі, освітньому закладі та підвищено обізнаність учителів щодо можливостей розвитку творчих здібностей учнів. Майже четверта частина респондентів вважає, що творчі здібності учнів в умовах профільного навчання будуть краще розвиватися у процесі опанування ними спеціально розробленого курсу. Незначна кількість респондентів пов'язує ефективність розвитку творчих здібностей учнів із позакласною діяльністю. Декілька респондентів не пояснили власну позицію.

Умови підвищення ефективності розвитку творчих здібностей учнів

Умови	Фактична кількість	Кількість (у %)
Спеціальне стимулювання учнів до вияву творчих здібностей у процесі навчання	58	82,9
Створення сприятливого мікроклімату у класі, освітньому закладі	30	42,9
Підвищення обізнаності вчителів з можливостями розвитку творчих здібностей учнів	26	37,1
Розробка та впровадження спецкурсу, спеціально орієнтованого на розвиток творчих здібностей	17	24,3
Ефективно організована позакласна діяльність в освітньому закладі	10	14,3
Без відповіді	2	2,86

Отже, вищевикладений аналіз отриманих емпіричних даних підтверджує усвідомлення вчителями важливості розвитку творчих здібностей учнів в умовах профільного навчання та необхідності приділяти цьому спеціальну увагу. Однак у педагогічній практиці цього не відбувається, оскільки вчителі рідко залучають дітей до творчої діяльності та відводять для цього недостатньо часу в освітньому процесі. Тобто, попри розуміння вчителями, що розвинені творчі здібності є одним із важливих результатів освітньої діяльності, спеціальному формуванню цих властивостей особистості приділяють недостатньо уваги. Головною причиною такого стану вбачають загальну перевантаженість учнів.

Учителі розуміють сутність поняття «творчі здібності» та прагнуть розвивати їх *інтелектуально-евристичні* та *інтелектуально-логічні* здібності, *мотиваційно-творчу* активність, *самоорганізаційні*, *комунікативні* й *естетичні* здібності складники. Особливу увагу приділяють розвитку інтелектуально-логічного компонента творчих здібностей, використовуючи для цього спеціальні типи творчих завдань, переважно на етапі практичного застосування знань.

Відповідно до аналізу, частіше для розвитку творчих здібностей вчителі використовують проектну технологію, а рідше – метод мозкового штурму, комунікативні технології, технологію проблемного навчання, дослідні та ігрові технології. Результати аналізу емпіричних даних також засвідчили недостатнє орієнтування вчителів у можливостях різних педагогічних технологій для розвитку творчих здібностей учнів. Ефективною організаційною формою визнано освітню діяльність у невеликих групах по п'ять–сім осіб.

У процесі оцінювання результатів творчої діяльності вчителі базуються на сутності творчості як процесу, тому критеріями оцінювання творчих робіт є їх *нестандартність*, *оригінальність* та *новизна*. Домінує точка зору, що творчі здібності учнів можливо розвивати під час вивчення будь-якого предмета і творчий вчитель завжди знайде таку можливість.

Учителі також визнають, що розвиток творчих здібностей учнів залежить від них і рівня їхнього творчого потенціалу. Таким чином, більшість постійно підвищує власний професійний рівень шляхом самоосвіти або підвищення кваліфікації. Учителі намагаються впроваджувати педагогічні інновації в педагогічну практику. Натомість частина з них вказує на існування певних бар'єрів, що заважають професійному саморозвитку (низький рівень заробітної платні та недостатньо комфортні соціально-побутові умови). Підвищити ефективність розвитку творчих здібностей учнів можна за допомогою спеціального стимулювання останніх до вияву цих здібностей, створення сприятливого мікроклімату в класі та освітньому закладі, підвищення обізнаності вчителів із можливостями розвитку творчих здібностей учнів.

Отримана інформація слугує підґрунтям для пошуку можливостей розвитку творчого потенціалу старшокласників в умовах профільного навчання та форм просвітництва вчителів з метою посилення їх впливу на розвиток творчих здібностей учнів.

Використані літературні джерела

1. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 236 с.
2. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 434 с.
3. Шелестова Л. В. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого підліткового віку в процесі вивчення гуманітарних предметів (інтелектуально-евристичний компонент) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Шелестова. – Київ, 1998. – 222 с.

References

1. Andreev, V. I. (1988). *Dialektika vospitaniya i samovospitaniya tvorcheskoy lichnosti: Osnovy pedagogiki tvorchestva* [Dialectics of upbringing and self-education of the creative personality: Fundamentals of pedagogy of creativity]. [in Russian].
2. Ilin, E. P. (2009). *Psihologiya tvorchestva, kreativnosti, odarennosti* [Psychology of creativity, creativity, giftedness]. St. Petersburg: Piter [in Russian].
3. Shelestova, L. V. (1998). *Rozvytok tvorchykh zdibnostei uchniv molodshoho pidlitkovoho viku v protsesi vyvchennia humanitarnykh predmetiv (intelektualno-evrystychnyi komponent)* [Development of creative abilities of junior adolescents in the process of studying humanitarian subjects (intellectual-heuristic component)] *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Shelestova Liudmyla,
Kyiv, Ukraine

Research of the process of development of creative skills of senior pupils in the practice of profile education

In the article a quantitative and qualitative analysis of empirical data obtained through a survey method is carried out. There has been found the teachers' understanding of the essence of the concept of "creative abilities", level of awareness of their tasks concerning the creative development of senior pupils in the conditions of specialized education, as well as the level of realization of these tasks in their own practical activity and paying special attention to the development of students' creative potential. It is established that teachers in general understand the essence of the concept "creative abilities" and seek to develop all their components: intellectual-heuristic and intellectual-logical abilities, motivational-creative activity, self-organizing, communicative and aesthetic abilities. Despite the teachers' understanding that developed creative abilities are one of the most important results of educational activity, the special formation of these personality characteristics is not enough in the focus of attention.

There have been revealed the features of the types of creative tasks that are most often used in pedagogical practice for the development of students' creative potential. Among them are the research tasks, the tasks for identifying contradictions and problems, communicative-creative tasks, logical tasks.

The results of the survey on the application of pedagogical technologies for the development of students' creative abilities and organizational forms applied by the teachers for this amount of time at the lesson have been analyzed and summarized. It has been found out that the most used technology for the development of creative abilities of senior pupils in the conditions of profile education is project technology. Brainstorming, communication technology, problem-solving training technology, research and gaming technology are rarely used methods.

A special attention has been paid to clarifying the level of readiness of teachers for their own creative development, the presence/absence of barriers to their professional development. The position of teachers in raising the effectiveness of development process of creative skills of senior pupils in the conditions of profile education has been revealed.

Key words: creative abilities, senior pupils, profile education, pedagogical technologies.

Шелестова Людмила,
г. Киев

Исследование процесса развития творческих способностей старшеклассников в практике профильного обучения

В статье осуществлен количественно-качественный анализ эмпирических данных, полученных с помощью метода опроса. Выяснено понимание педагогами сущности понятия «творческие способности», уровень осознания ими задач относительно творческого развития старшеклассников в условиях профильного обучения; уровня реализации ими этих задач в собственной практической деятельности и специального развития творческого потенциала учащихся. Выявлены особенности видов творческих заданий, которые чаще всего используются в педагогической практике для развития творческих способностей учащихся. Проанализированы и обобщены результаты опроса по использованию педагогами технологий для развития творческих способностей учащихся, организационных форм, количества времени на уроке, которое используют педагоги для достижения этих целей.

Ключевые слова: творческие способности, старшеклассники, профильное обучение, педагогические технологии.

Стаття надійшла до редколегії 17 квітня 2018 року.

Лілія Коврігіна,
ORCID ID 0000-0002-6008-7211
м. Житомир

УДК 373.5.016:37.091.214-053.5-056.24

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз стану інклюзивної освіти в Україні. Встановлено низку чинників, що перешкоджають впровадженню та розвитку інклюзивної освіти. Обґрунтовано важливі чинники ефективної реалізації інклюзивної освіти, зокрема позитивне ставлення до спільної взаємодії вихованців із різним рівнем психофізичного розвитку, педагогічних кадрів, батьків тощо. Автор ознайомлює читачів з основними типами сприйняття батьками хвороби своєї дитини та визначає їх особливості. Вказані типи є такими: а) поверхового сприйняття; б) демонстративного сприйняття; в) катастрофічного сприйняття; г) самообвинувального сприйняття; д) адекватного сприйняття; е) дітей з порушеннями: розумового розвитку, затримкою психічного розвитку, порушеннями емоційно-вольової сфери.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами.

Інтеграція до європейської спільноти потребує ґрунтовної перебудови соціальних інституцій і процесів на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми дискримінації, без будь-якого розрізнення, зокрема за станом фізичного чи психічного розвитку.

У Преамбулі Конвенції ООН про права дитини, яка набула чинності для України 27 вересня 1991 р., визнано рівні права всіх членів суспільства «без будь-якої різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, релігія політичні або інші переконання, національне та соціальне походження, майновий стан, народження або інші обставини» [3, с. 3]. Проте досі в системі освіти України спостерігаються приховані негласні форми дискримінації за вищезазначеними ознаками, які впродовж десятиліть стали настільки суспільною нормою, що вийшли за межі усвідомлення членами суспільства. Це стосується дітей з особливими освітніми потребами, які тривалий час були ізольованими від суспільства, навчаючись в спеціальних інтернатних закладах або за індивідуальною формою навчання. Останніми роками невід'ємною частиною